

NIKLAJ Patrícia Dominika
PhD-hallgató
PTE ÁJK

DOI: 10.15170/DIKE.2019.03.01.08

**A nyolcosztályos népiskolai oktatás bevezetésének hatása az iskolalátogatással
kapcsolatos szülői felügyeleti jogra**

The Effect of Introducing the 8-Grade Elementary Schooling on Parents' Supervisory Rights regarding School Attendance

In connection with the implementation of the eight-grade elementary school system, questions were raised about the necessity of the work of children in the family and the need for compulsory education and the right of the child to education. The introduction of the eight-grade elementary school system was an important matter under the ministry of Kuno Klebelsberg, however, it was realized by Bálint Hóman, as a result of the Act XX of 1940 on schooling obligation and eight-grade elementary school. During the preparation of the Act, in 1939 Kálmán Kósa, the head of class of the ministry highlighted, that it is important to increase the duration of compulsory schooling, however, it should be kept in mind, that 'the adolescent children can continue to participate in the agricultural work, help their family with their work, when it is inevitably necessary to provide daily bread.' Since the burden of parents would increase in the case of introducing eight-grade schooling, he urged to introduce two, a lower and a higher section in elementary school, so the students of the higher section would not go to school between April and October in order to help at home. The so called 'Néptanítók Lapja' (Teacher's Journal) published the Act and its ministerial reasoning in 1940. Minister Hóman called it the most serious disability of the educational system that 'the majority of our students finish their studies at their 12th age, which is the time, when they come to a dangerous and transient period of physical and psychological development.' In my essay I will examine these two questions, highlighted by the Ministry of Culture as well, regarding the parents' supervisory rights. On the one hand it is necessary to introduce eight-grade elementary schooling to educate children over the age of 12 properly, and on the other hand it is also important to limit the time of the eight-grade system, to ensure that the children can help at home. In order to find answers to these questions I will examine the provisions of the act, its ministerial reasoning and its welcome in the pedagogical press, and practical problems which led to the creation of the Act based on the documents of the National Archives of Hungary Baranya County Archives – such as the case of the thief band of the students of Pécs, as well as the reaction of the city to this band and the manifestation of the extraordinary effect of parental care. As it was written in many writings, it is also my aim to emphasize, that children's behavior in this age was – and is nowadays – mostly effected by the family, so the success of introducing eight-grade schooling depends firstly on the relationship between the child and the parent, secondly on the relationship between the family and the school.

Keywords: *family and school, compulsory schooling, eight grade elementary school system*

1. Bevezető

„Alulírott azon tiszteletteljes kérelmemmel járulok Nagyságos Királyi Tanfelügyelő Úr kegyes színe elé, hogy a kőrösi ref. népiskola VII-ik osztályába járó fiamat: ifj. Balog Mikó Józsefet a tanév hátra lévő idejére az iskolabajárás kötelezettsége alól felmenteni kegyeskedjék. Kérésem támogatására felhozom: az idő előre haladott voltát, a rossz időjárás miatt a munkákban való hátramaradottságunkat. Községünkben napszámot vagy egyéb segédmunkaerőt kapni nem lehet, így fiam segítségére égető nagy szükségem van kis gazdaságomban, mert csak így leszek képes hazafiás kötelességemnek is eleget tenni – a termelés tekintetében.”¹

A nyolcosztályos elemi iskolai rendszer megvalósítása során mint tisztázandó kérdés merült fel a gyermekek által a családi gazdaságban végzett munka szükségessége és a gyermek iskoláztatáshoz való joga közötti kapcsolat. A 20. század közepén egyrészt szükség volt a tankötelezettség biztosítására, hogy ezáltal a gyermek iskoláztatáshoz való joga érvényre juthasson, ennek pedig fontos része volt a nyolcosztályos népoktatás bevezetése a 12 év alatti gyermekek megfelelő oktatása és nevelése érdekében. Másrészt az 1940-es években, amikor a nyolcosztályos rendszert bevezették, magas volt az igény a gyermekek munkájára a családi gazdaságban, ezért a tanköteletség kialakítása során figyelemmel kellett lenni erre a szempontra is és korlátozni kellett a népoktatásban való részvétel időtartamát a szorgalmi idő tekintetében.

Jelen tanulmányban e szempontok alapján tárom fel a nyolcosztályos népiskolai oktatás 1940-ben történt bevezetésének a szülők felügyeleti jogait érintő hatását. A kérdések vizsgálatához áttekintem a témára vonatkozó 1940. évi XX. törvénycikk rendelkezéseit, annak miniszteri indokolását és fogadtatását a pedagógiai lapokon keresztül. A jogszabályi környezet érvényesülésének, illetve a hétköznapi életben kifejtett hatásának feltárásához a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárának tanfelügyelőségi iratait veszem alapul, ezen belül a pécsi tanköteles gyermekekből álló tolvajbanda esete, a város erre adott reakciója, valamint a szülői gondozás rendkívüli hatásának megnyilvánulása nyomán ismertetem a gyakorlati problémákat, amelyek a törvény megalkotásához vezethettek.

2. Az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról szóló 1940. évi XX. törvénycikk megalkotása és fogadtatása

A nyolcosztályos közoktatási rendszer bevezetése már *Klebelsberg Kuno* minisztersége² alatt felmerült, majd az 1930-as években is többen felvetették a szükségességét, de ekkor még a gazdasági világválság következtében előállt anyagi nehézségekre hivatkozva nem valósították meg.³ A jogszabályi alapot végül *Hóman Bálint* kultuszminiszter⁴ teremtette meg az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról szóló 1940. évi XX. törvénycikkkel.

A törvény előkészítése során, 1939-ben jelent meg *Kósa Kálmán* miniszteri osztályfőnök „*A nyolcosztályos népiskola és az egyházak*” című írása a Néptanítók Lapjában. Kiemelte, hogy fontos a gyermekek taníttatása időtartamának növelése – mind a napi iskolában töltött időtartam, mind az évek tekintetében –, ugyanakkor szem előtt kell tartani, hogy „*a serdülő gyermek továbbra is részt vehessen a termelő munkában, munkaerejével segítségére lehessen családjának akkor, amikor azt a mindennapi kenyér*

¹ MNL BaML VI. 502. Bvm. és Pécs v. Tanfelügyelőségének iratai 1695/1942.

² Klebelsberg Kuno 1922. június 16. és 1931. augusztus 24. között volt kultuszminiszter.

³ Lásd MANN, Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között 36–78.

⁴ Hóman Bálint kétszer töltötte be a kultuszminiszteri pozíciót, először 1932. október 1. és 1938. május 13., másodszor 1939. február 16. és 1942. július 3. között.

biztosítása elkerülhetetlenül szükségessé teszi.” Hangsúlyozta, hogy anyagi okokból mindez nem valósítható meg azonnal és teljes egészében, így a fokozatos bevezetést vetítette előre, amely enyhítené a kiadásokat központi és helyi szinten is, tehát mind az államkincstár, mind az iskolafenntartó tekintetében. A szülők terhei is nőnének a nyolcosztályos oktatás bevezetésével, ezért is tartotta fontosnak a két (alsó és felső) tagozat bevezetését, ezáltal a felső tagozat diákjai április és október között nem járnának iskolába, hanem otthon segíthetnének, mivel a szorgalmi idő október 15-től április 15-ig tartana számukra. Ez véleménye szerint némi megoldást nyújtana arra, hogy egyrészt nem lenne szükség a tanerő és tanterem szükséglet azonnali növelésére, másrészt a szegényebb családok számára nem jelentene jelentős többletköltséget és a gyermekek munkaerejének kiesését, valamint „*megszüntetné a szegényebb néprétegeknek az iskolával szemben abból kifolyólag táplált idegenkedését, hogy az iskoláztatást büntetésekkel is kikényszerítő rendelkezések sokszor éppen a legsürgetőbb idénymunkák idején teszik lehetetlenné a serdülő gyermekeknek a közös munkába való bevonását.*”⁵

A nyolcosztályos népiskola megvalósítását Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter 1939. november 22-i költségvetési beszédében jelentette be, amelyről a Néptanítók Lapja 1939. decemberi száma emelkedett, ünnepélyes hangvételben számolt be. A magyar tanítóság régi vágyának megtestesüléseként jellemezték a nyolcosztályos népoktatás bevezetését.⁶

Hóman Bálint kultuszminiszter költségvetési beszédében bejelentette a nyolcosztályos népiskola megvalósítását

1939 november hó 22-e nevezetes napja a magyar népoktatás történetének. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter költségvetési beszédének keretében ekkor jelentette be a nyolcosztályos népiskola megvalósítását. Nyolcosztályos népiskola... Micsoda régi vágya ez mindazoknak, akik a nemzet kultúrájának fejlődését irányítják és azoknak, akik munkálják! Évtizedes remények, vágyak kapnak életre kultuszminiszterünk elhatározásában. Régebben is történt már kísérlet ennek a népoktatás szempontjából oly égetően fontos kérdésnek a megoldására. Akkor ezt a nemzet anyagi ereje s más szempontok nem engedték meg. A magyar tanítói kar azt hitte, hogy a nyolcosztályos népiskola kérdése már végleg lekerül a napirendről. Hóman Bálint kultuszminiszter új reményt öntött lelkünkbe mindannyiszor, valahányszor beszédeiben, írásaiban kitért a nyolcosztályos népiskola szükségességére. Ezekből az elejtett szavakból láttuk, hogy kultuszminiszterünk szívén viseli a népoktatásnak ezt a nagyjelentőségű problémáját. Érezük, hogy ez mint erős akarat ott vibrál lelkében s előbb vagy utóbb, de cselekvéssé válik. S a cselekvés felé az első nagy lépés már megtörtént. S tudjuk, hisszük, hogy jön utána a többi is, ennek a nagy műnek végleges befejezéséig.

Kultuszminiszterünk tisztán látja, hogy a magyar nép kultúrájának fejlesztése szempontjából mit jelent a mindennapi tanköteletességnek két évvel való meghosszabbítása. De látja a nemzet anyagi helyzetét is, amely semmivel sem jobb, mint akkor volt, mikor néhai Klebelsberg Kuno gróf az ő hatalmas iskolafejlesztési politikájába a nyolcosztályos népiskola kérdését beillesztette. Mostani miniszterünk addig kutatta, kereste, mérlegelte a jelenlegi helyzetet, míg minden lehetőséget kiaknázva, mindent bölcsen megfontolva megtalálta a lehetőség módját a nyolcosztályos népiskola megvalósítására. És öröndetes, hogy tervét nemcsak a pedagógus rend, hanem az egész magyar társadalom a legnagyobb megértéssel, hálával és szeretettel fogadta.

Hogy a nyolcosztályos népiskolának tartalommal való kitérésében nemzeti kultúránk kiválmalmi teljesen érvényesüljenek, az arra vonatkozó munkálatok Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter irányításával máris megkezdődtek.

A november 22-én tárgyalt költségvetésben Hóman Bálint még egy öröndetes meg-
lepetésben részesítette a tanítóságot. Gyökereitől orvosolta azt a régi sérelmet, melyet a helyettesítési intézmény életbeléptetése és hosszú évekre való elnyúlása okozott.

Az ő kultuszminisztersége alatt láttuk először azt a szándékot, amely ennek az igazságtalanságnak megszüntetésére törekedett. Sokszor hallottuk tőle, hogy minden lehető alkalmat felhasznál arra, hogy a helyettesi intézmény megszűnjön. Ha ezt egyszerre nem is tudta elérni, de minden évben egy-egy lépéssel közeledett a megoldás felé. Minisztersége alatt a hosszú helyettesi évek állandóan esőkentek, míg azok a jövő évi költségvetésben már úgyszólván arra a minimumra esőkentek, amely a tanítói kar kiváltságának s ezzel a nemzeti érdek szempontjainak is megfelel.

A magyar tanítói kar mélyszéges hálával, szeretettel és ragaszkodással telt szívvel köszöni miniszterének a népoktatás fejlesztéséért és a tanítóság anyagi érdekeiért kifejtett gondoskodását, jóságát.

1. kép: Hóman Bálint kultuszminiszter költségvetési beszédében bejelentette a nyolcosztályos népiskola megvalósítását. Néptanítók Lapja 1939/23. sz. (1939. december 1.)

⁵ KÓSA, A nyolcosztályos népiskola és az egyházak 793–796.

⁶ Bővebben lásd: Hóman Bálint kultuszminiszter költségvetési beszédében bejelentette a nyolcosztályos népiskola megvalósítását 913.

Szintén a Néptanítók Lapja közölte a törvényjavaslatot és a miniszteri indokolást 1940. évi 10. számában. *Hóman* az indokolásban a népiskolai rendszer legsúlyosabb fogyatékoságának nevezte – a nevelés szempontjából –, hogy „*népiskolai tanulóink túlnyomó többsége életének tizenkettedik évével befejezi rendszeres tanulmányait, tehát éppen akkor, amikor testi és lelki fejlődésében a serdülésnek minden tekintetben veszedelemes és átmeneti időszakához ér*”. Ennek a hibának kiküszöböléséhez szükségesnek tartotta a nyolcosztályos oktatás bevezetését, amely által a mindennapi népiskolai oktatás időtartamát növelnék, így a gyermeket tovább nevelhetnék, oktathatnák ilyen fogékony korban, mint a tizenkettőtől kezdődő évek. Az indokolásban az a koncepció jelent meg, amelyet *Kósa Kálmán* is előrevetített: a felső tagozat szorgalmi ideje 6 hónapig, októbertől áprilisig tart, így *Hóman* szerint a törvényjavaslat alkalmazkodik az élet gyakorlati követelményeihez, tehát a szülők számára nem jelent majd nagy nehézséget a gyermekek tovább tartó iskolai oktatása. A miniszter a következőképpen összegezte a szorgalmi idő beosztásának indokolását: „*Olyan rendelkezés, mely a szorgalmi idő tekintetében nem tesz különbséget a tanköteles gyermekek között és minden tíz éven felüli serdültebb gyermeket válogatás nélkül tíz hónapon keresztül bekényszerítene az iskola padjaiba, nagyon komoly népi érdekeket sértene és egyúttal alkalmas lenne arra, hogy falusi és tanyai népünk az iskolában a megélhetésért folytatott amúgy is súlyos küzdelmének megnehezítójét lássa*”. A falvakban a korábbi években is gyakori volt, hogy a szegényebb szülők nagyobb gyermekei kimaradtak az iskolából a mezőgazdasági munkák idejére. Emellett az indokolás rámutatott arra, hogy nemcsak a kisgazdák, törpebirtokosok, napszámosok és cselédek gyermekeinek segítségére volt szükség otthon, hanem ugyanígy érintettek voltak a falusi kisiparosok, bányászok, gyári munkások családjai is. Ezzel szemben a városi iskolák tekintetében, ahol a gazdasági körülmények nem indokolták a rövidebb időtartamot, a tíz hónapos szorgalmi időt tartotta irányadónak a felső tagozatban, amelytől azonban indokolt esetben a városi iskolákban is el lehetett térni. Mindezeket számba véve a miniszter kifejezte bizakodását, hogy a szorgalmi idő korlátozása csupán átmeneti lesz és hosszútávon majd bevezethetővé válik kötelező jelleggel a szeptembertől júniusig tartó szorgalmi idő.⁷

A koncepcióval összhangban az 1940. évi XX. törvénycikk 1. § (1) bekezdése rögzítette a népiskola feladatát és a szülők kötelességét ezzel összefüggésben: „*A népiskola feladata, hogy a gyermeket vallásos és erkölcsös állampolgárrá nevelje, illetőleg a nemzeti művelődés szellemének megfelelő általános és gyakorlati irányú alpműveltséghez juttassa és ezáltal az életben való behytállásra és további tanulmányokra is képessé tegye. Ezért minden gyermek gondviselőjének (atyjának, gyámjának, gazdájának) gondoskodnia kell arról, hogy a gondviselése alatt álló gyermek népiskolai oktatásban és nevelésben részesüljön*”. Ugyanezen szakasz (2) bekezdése a szülők iskolaválasztáshoz való jogát a korábbi, az iskoláztatási kötelezettség teljesítésének biztosításáról szóló 1921. évi XXX. törvénycikkhez hasonlóan⁸ biztosította: „*A gondviselőnek jogában van a gyermeket akár lakóhelyén, akár más községben lévő és bármilyen jellegű nyilvános népiskolába beíratni és járattatni*”. Egyúttal az 1921. évi XXX. törvénycikket, valamint népiskolai közoktatás tárgyában megalkotott 1868. évi XXXVIII. törvénycikk iskolalátogatásra, tankötelezettségre vonatkozó szakaszait hatályon kívül helyezte.⁹

A szülők tekintetében a törvény részletesen szabályozta a tankötelesség teljesítése elmulasztásának következményeit (13-17. §§); a szülőkkel szemben alkalmazható szankciókat a gyermek tankötelességének biztosítása érdekében írta elő. Amennyiben a szülő nem gondoskodott gyermeke iskolába való beíratásáról, a polgármester először határidő tűzésével felhívta

⁷ Indokolás „az iskolázási kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról” szóló törvényjavaslathoz 394–403.

⁸ Az iskoláztatási kötelezettség teljesítésének biztosításáról szóló 1921. évi XXX. törvénycikkhez bővebben lásd: NIKLAI, Szülők jogai és kötelességei 51–65.

⁹ 1940. évi XX. törvénycikk 1. § (1)–(2)

kötelezettségének teljesítésére, valamint a mulasztás igazolására, majd ennek sikertelensége esetén a helyi népiskolai hatóság hivatalból beíratta a gyermeket az iskolába, a szülőnek pedig kihágás miatt pénzbírságot kellett fizetnie. Az igazolatlanul mulasztó gyermekekről a helyi népiskolai hatóság a szorgalmi idő első két hónapjában hetente, ezt követően kéthetente köteles volt kimutatást készíteni. A kimutatás alapján felhívták a kimaradó gyermekek szüleit arra, hogy gondoskodjanak az iskola megfelelő látogatásáról. A felhívást követő ismételt mulasztás esetén a polgármester mint községi elöljáróság pénzbírságot szabhatott ki a mulasztott napok és a szülők anyagi helyzetének figyelembe vételével. Ezt követően a gondviselőt kihágás miatt vonták felelősségre és újabb pénzbírságot szabtak ki, ha a felhívás és az első pénzbírság ellenére gyermeke négy alkalommal bekerült az igazolatlanul mulasztók kimutatásába.¹⁰ A szülők felelőssége volt tehát, hogy tanköteles gyermekük iskoláztatásáról gondoskodjanak, amelynek elmulasztását egymásra épülő szankciók alkalmazásával igyekeztek biztosítani.

A korábban is hangsúlyozott elveket ismerhetjük fel a szorgalmi idő, illetve a fokozatos bevezetés vonatkozásában. A szorgalmi időt külön határozta meg a törvény az alsó és a felső tagozat vonatkozásában: „*A népiskola alsó tagozatában a szorgalmi idő szeptember hó elejétől június hó végéig tart. Ezt a szorgalmi időt megrövidíteni nem lehet. A népiskola felső tagozatában, valamint a mezőgazdasági népiskola első és második évfolyamában a szorgalmi idő legalább hat hónapig – rendszerint október hó 15. napjától április hó 15. napjáig - tart*”.¹¹ Ahogyan az indokolásban láthattuk, a szorgalmi idő tekintetében eltérést engedtek a nagyobb (felső tagozatos) gyermekek körében, így számukra szorgalmi idő indokolt esetben – ide tartozik a családi munkákban való segédkezés – hat hónapra csökkent. Ezzel ellentétben az alsó tagozatos diákok számára külön hangsúlyozták, hogy a törvényben előírt szorgalmi idő rövidebb nem lehet. A hatékony megvalósítás érdekében a törvény 12. §-a a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe utalta, hogy a fokozatosság jegyében megállapítsa, hogy „*az iskolafenntartók népiskoláikat mily sorrendben és időben kötelesek e törvény rendelkezéseinek megfelelően átszervezni*”.¹² A törvény miniszteri indokolásából egyértelműen kiderül, hogy a rendszert nem egy lépésben kívánták megvalósítani, hanem hosszú, több éves előkészítés előzte meg. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium már az 1920-as években megkezdte a felsőbb osztályok szervezését, majd 1937-ben kiadta a hetedik és nyolcadik osztályokra vonatkozó ideiglenes tantervet is,¹³ végül szükségessé vált a kérdés törvényi rendezése, amely az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról szóló 1940. évi XX. törvénycikk megalkotásához vezetett.

A rendelkezések és a nyolcosztályos oktatás bevezetésének fogadtatása eltérő volt a pedagógiai sajtóban. A Néptanítók Lapja úgy értékelte, mint amely intézkedést „*nemcsak a pedagógus rend, hanem az egész magyar társadalom a legnagyobb megértéssel, hálával és szeretettel fogad*”¹⁴ – tekintettel arra, hogy a Néptanítók Lapját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium adta ki és szerkesztette benne az írásokat, ezt értékelhetjük akként is, hogy a minisztérium büszke volt alkotására, igyekezett annak támogatottságát biztosítani. E lap mellett azonban mások is értékelték a nyolcosztályos rendszer előnyeit. Az Evangélikus Népiskola több lapszámában is foglalkoztak a kérdéssel. A folyóirat 1940 januári számában Buti Sándor, vásárosfalui tanító „*A falu és a nyolcosztályos népiskola*” című írásában ismertette, hogy Hóman Bálint költségvetési beszéde alapján az 1940-41-es tanévben már a népiskolák 60 %-ában (kb. 3600 iskola) megkezdődik majd a nyolcosztályos oktatás. Buti a

¹⁰ 1940. évi XX. törvénycikk 13-17. §§

¹¹ 1940. évi XX. törvénycikk 7. § (1)–(2)

¹² 1940. évi XX. törvénycikk 12. §

¹³ Indokolás „az iskolázási kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról” szóló törvényjavaslatához 394–403.

¹⁴ Hóman Bálint kultuszminiszter költségvetési beszédében bejelentette a nyolcosztályos népiskola megvalósítását 913.

nyolcosztályos tanrend bevezetésének hatásait a magyar falvak tekintetében vizsgálta, méltatva azt az elképzelést, hogy a szegényebb szülők részére lehetővé teszik a felső tagozatos gyermekek munkába való bevonását, illetve azt, hogy ezáltal nem szükséges tanterem és tanerőtöbblet. Kritikaként azonban felvetette, hogy a felső négy osztály tanulói a féléves szünetek alatt el fogják felejteni, amit megtanultak, valamint visszalépés lesz az ötödik és hatodik osztályosok számára is, akik az eddigi kilenc helyett immár hat hónapig fognak csak iskolába járni, ezért javasolta annak megfontolását, hogy csak a hetedik és nyolcadik osztályosok járjanak félévig.¹⁵ Az Evangélikus Népiskola 1939 januári számában szívhez szóló értekezést írt *Pilisi Pál* tanító a „*Család és az iskola*” címmel. Úgy vélte, a gyermekek nevelése, tanítása szempontjából nagy hatása van a családi életnek, és annak, hogy összhang legyen az iskola és a szülők között. Kiemelte, hogy az otthon látott példa milyen fontossággal bír az érzelmi, erkölcsi fejlődésben lévő gyermekek számára: a szülők egyetértése a nevelés terén, a meghitt és szeretetteljes családi légkör, a becsületes munka mind befolyásolja a gyermek viselkedését. Hozzátette, hogy természetesen rendes, becsületes, dolgozó szülőik gyermeke is kerülhet rossz társaságba, amely „*el is ronthatja a gyereket*”. Úgy vélte azonban, hogy a szülői törődés ennek megfelelő gátja lehet, ezzel szemben, ha a szülők nem fordítanak kellő figyelmet gyermekükre, könnyen „*iskolába nem járó, mulasztó*” lehet belőle. Mindezek érdekében rendkívüli fontosságot tulajdonított a tanító és a szülők közötti jó kapcsolat kialakításának és ápolásának, a kölcsönös bizalom megteremtésének, amelyre a tanítóknak véleménye szerint kötelessége törekedni a gyermekek érdekében.¹⁶

3. A pécsi tankötelesek tolvajbandája

Pilisi Sándor tanító fent ismertetett írásában rávilágított a szülői nevelés, illetve annak nem megfelelő volta vagy hiánya hatására, ehhez kapcsolódik a pécsi tolvajbanda esete. A pécsi állami népiskolai Gondnokságtól 1938. június 28-án levél érkezett a tanfelügyelőhöz a „*pécsi tankötelesek tolvajbandája*” tárgy alatt. Ebben a jelentésében beszámolt a Gondnokság egy tanköteles gyermekekből álló társaságról, amelyet a tárgyban jelzettek szerint tolvajbandaként címkéztek fel.¹⁷ Az ügy – tekintettel az eset körülményeire, így például a tolvajbanda tagjainak életkorára - nagy érdeklődést váltott ki a város lakossága részéről. Ezt jól mutatja az is, hogy a Dunántúl és a Pécsi Napló napilapokban is több cikk jelent meg már a Gondnokság jelentését megelőzően. A Dunántúl 1938. április 21-i és 22-i számában is foglalkoztak a tanköteles gyermekekből álló társasággal: az írásokból kiderül, hogy a kilenctagú gyermek-tolvajbanda városszerte betöréseket, lopásokat hajtott végre, két hét leforgása alatt közel ötven ilyen esetről számoltak be. A banda tagjai közül kettő éppen elmúlt 12, hét pedig mindössze 8 éves volt a cselekmények elkövetésekor,¹⁸ tehát bőven tanköteles korúak voltak. A Pécsi Napló beszámolt az eset érdekességeként arról, hogy a titokzatos tolvajok főként élelmiszereket vittek el, valamint – ahogyan az már másnapra kiderült – azt a kevés pénzt, amit szintén magukhoz vettek, mind cukorkára költötték; így természetesen a rendőség nyomozása

¹⁵ BUTI, A falu és a nyolcosztályos népiskola 13–18.

¹⁶ PILISI, Család és az iskola 16–20.

¹⁷ MNL BaML VI. 502. Bvm. és Pécs v. Tanfelügyelőségének iratai 1087/1938.

¹⁸ Gyermekekből álló tolvajbandát leplezett le a pécsi rendőrség 3.; Mi történjék a leplezett gyermektolvajbanda tagjaival? 5.

hamar eredményre vezethetett.¹⁹ A Pécsi Napló április 22-i számában a lopások és betörések számát már hatvanra tették.²⁰

A Dunántúl írásában a következőképpen jellemzik a történeteket: „*Valamennyien iskolakötelesek még, de kellő szülői felügyelet és talán nemtörődömség következtében a züllés útjára sodródtak és bandát alakítva követtek el bűnöket*”²¹. A Gondnokság ezt kiegészítette azzal, hogy a gyermekek „*a város különböző részeiben lakó oly tankötelesekből verődtek össze, akiknek szülői, gondviselői részben a legnagyobb nélkülözések között élnek, részben sok gyermekes családból valók, ahol a szülők mindegyike kénytelen nap-nap után munkába járni és gyermekeiket felügyelet nélkül hagyni, sajnos ohyanok is vannak közöttük, akiknek gondviselői önmaguk sem tartják tisztelőben a magántulajdont és így természetes, hogy gyermekük is a lejtőre sodródott*”.²² Ebből a jelentésből is kitűnik a szülői gondozás fontossága a tanköteles korban lévő gyermekek tekintetében, akik megfelelő felügyelet nélkül a városban szabadon követhettek el büntetendő cselekményeket. Azonban meglepő a szülők reakciója arra, hogy a rendőrség leleplezte gyermekeiket: a Dunántúl arról számolt be, hogy maguk a szülők kérték gyermekük javítóintézetben való elhelyezését, arra hivatkozva, hogy „*hiábaavaló minden szülői figyelmeztetésük és szigoruk, ők maguk munkába járnak és nincs aki gyermekeikre felügyeljen*”.²³ Ez azonban amellett, hogy a szülőkre sem vetett jó fényt, a rendőrség számára sem lehetett megoldás, hiszen 12 év alatt a gyermekekkel szemben jóformán semmit nem tehettek, ahogyan erre a Pécsi Naplóban is felhívták a figyelmet: „*A rendőrség ezúton is figyelmezteti a nagyközönséget, hogy különösen a kolduló kisgyerekekkel szemben tanúsítsa a legnagyobb óvatosságot, hiszen a 12 évnél fiatalabbak büntetőjogilag nem is vonhatók felelősségre, viszont a kárösszeg megtérítését se tudja biztosítani a rendőrség, hiszen — amint a példa mutatja — a kis tolvajok sürgősen cukorra, mozzira vagy színházjegyre cserélik be a lopott pénzeket*”.²⁴ A Dunántúl másnapi száma már arról számolt be, hogy „*a bűn lejtőjére került gyermekeket dorgálás után hazabocsátva átadták a szüleiknek*”. Annak érdekében, hogy a gyermekek züllésének gátat vessenek, már a cikkben felmerült a napközi otthonok létesítése, ahol biztosított az otthoni felügyeletet nélkülöző gyermekek magatartásának figyelemmel kísérése.²⁵ A gondnokság ennek megfelelően felmérést végzett – a tolvajbanda ürügyén – a megfelelő szülői gondozást nélkülöző gyermekekről. Ez alapján megállapították, hogy 335 fiú és 296 lány (iskolák szerinti bontásban a 2. képen) nélkülözi a pécsi tankötelesek közül a megfelelő otthoni felügyeletet, azonban hozzátették, hogy alaposabb vizsgálat után ez a szám valószínűleg még magasabb lenne. A problémát már a tolvajbanda létrejötte előtt felismerték, és a tendencia javítása érdekében napközit állítottak fel a Szieberth Róbert Elemi Iskolában, azonban helyszűke miatt ez nem volt képes befogadni az összes délutáni gondozásra szoruló tanköteles gyermeket.

A város polgármestere tárgyalásokat kezdeményezett újabb napközik felállítására. Ennek eredményeképpen az ún. Stockház épületét napközi létesítésére átengedték, ahol a várakozások szerint 200 tanköteles gyermeknek terveztek napközbeni ellátást adni, azonban további megoldást a Gondnokság jelentése idején (1938 június) még nem találtak. A Stockház a város nyugati felében található iskolák diákjai számára volt elegendő, ezen felül javaslatként a Gondnokság részéről felmerült az állami támogatás igénylése a keleti városrész iskolakötelesei számára felállítandó napközikez.²⁶ A Dunántúl már a tolvajbanda tagjainak hazaengedése másnapján megírta, hogy a

¹⁹ Ötven lopást követett el egy fiatakoruakból álló tolvajbanda 5.

²⁰ Hatvan lopást ismert be a tolvajbanda, melynek tagjai 7-14-éves gyermekekből állottak 4.

²¹ Gyermekekből álló tolvajbandát leplezett le a pécsi rendőrség 3.

²² MNL BaML VI. 502. Bvm. és Pécs v. Tanfelügyelőségének iratai 1087/1938.

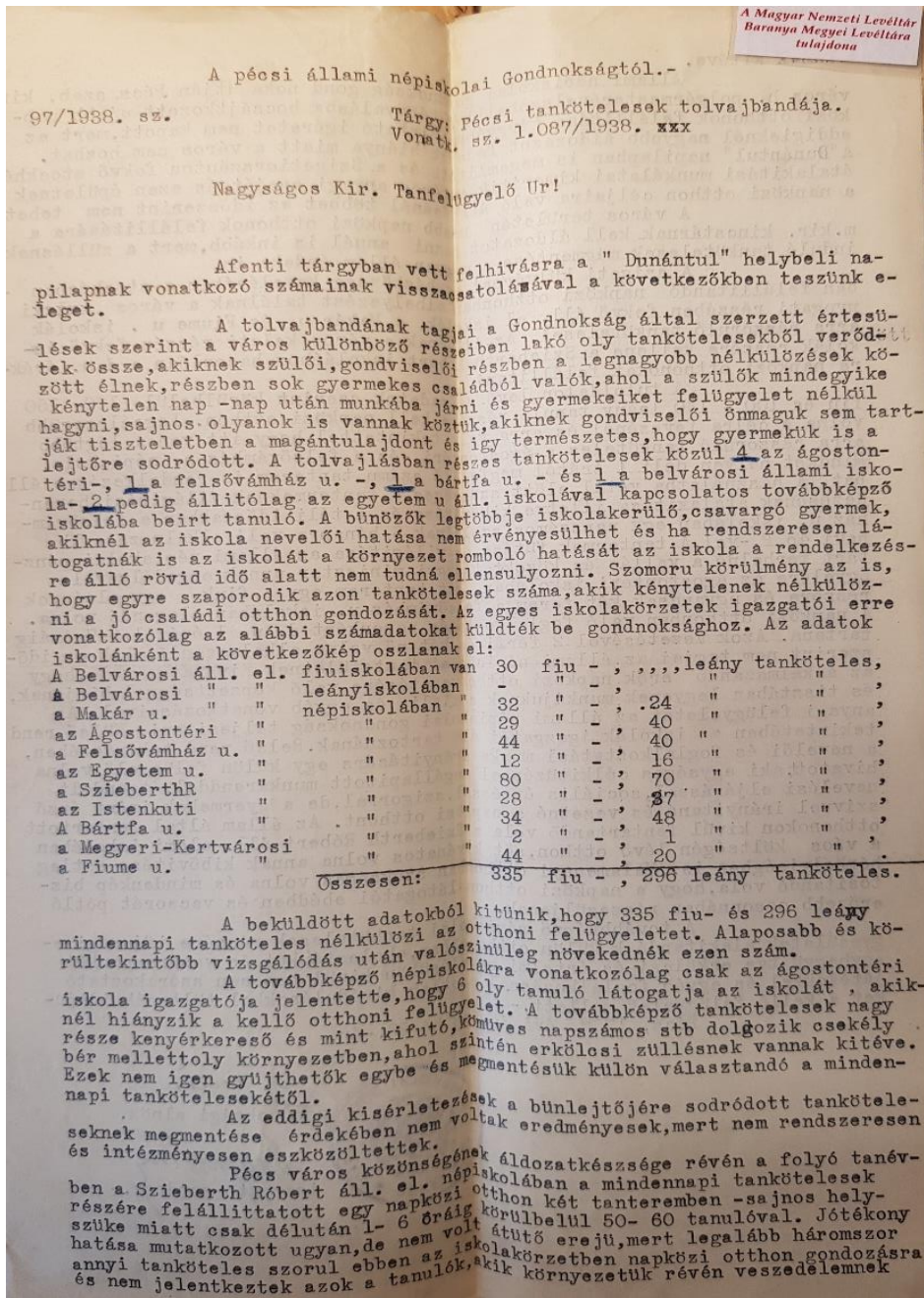
²³ Gyermekekből álló tolvajbandát leplezett le a pécsi rendőrség 3.

²⁴ Hatvan lopást ismert be a tolvajbanda, melynek tagjai 7-14-éves gyermekekből állottak 4.

²⁵ Mi történnék a leleplezett gyermektolvajbanda tagjaival? 5.

²⁶ MNL BaML VI. 502. Bvm. és Pécs v. Tanfelügyelőségének iratai 1087/1938

gyermek elzülésének megelőzése érdekében – mivel többek között a javítóintézet a 12 év alatti gyermekek körében nem lehetséges – átalakítják az egyházi kézben lévő Stockházat napközi otthonná a megfelelő gondozást nélkülözö gyermekek számára. A szigeti egyházközség, a ferences rend és a városvezetés összefogásával megvalósított napköziben a tervek szerint a gyermekek orvosi ellátást és étkezést is igénybe vehetnek majd, amely hozzájárulhat egészséges fizikai fejlődésükhöz – a napközi felügyelő tanítói által elősegítendő lelki-szellemi nevelésük mellett.²⁷

2. kép: A pécsi állami népiskolai Gondnokság jelentése, 1. oldal, MNL BaML VI. 502. Bvm. és Pécs v. Tanfelügyelőségének iratai, 1087/1938

²⁷ Napközi otthon lesz a Szigeti országúti stockházból 2.

A Magyar Nemzeti Levéltár
Baranya Megyei Levéltára
tulajdon

vannak kitéve.

Állami népiskolai gondnokság gondnok utján Pécs szab. kir. város h. polgármesterével szöveges tárgyalásba bocsájtkozott újabb napközi otthonok felállítására tárgyában. Biztató ígéretet nem kapott, mert az eddigieknél nagyobb áldozatot fedeztet hiánya miatt a város nem hozhat. A "Dunántul" napilapban is megemlített és a Szigetországon fekvő stockház átalakítási munkálatai kimerítik a város anyagi erejét és ezen épületnek a napközi otthon céljaira való átadásánál többet ez időszereint nem tehet.

A város területén újabb napközi otthonok felállítására a m.kir. kincstárnak kell áldozatot hozni annál is inkább, mert a züllésnek induló tankötelesek megmentése a magyar állam érdeke is.

A szigeti külvárosi egyházközség kezelésében a stocházban - ban felállítandó napközi otthonban elhelyezést találnak a város ~~közé~~ nyugati részében fekvő áll. el iskolák, a Makár u. és Fiume u. iskolák arra rászoruló tankötelesei. Az államnak a város keleti részén fekvő iskolák részére kellene a Szieberth Róbert iskolaéhoz hasonlóan a d.u. órákra napközi otthonokat felállítani.

A tuloldalon levő adatok szerint körülbelül 100-150 fiu és 100 - 140 leány tanuló részére kell napközi otthon. Legcélszerűbb volna e célra fevésénél és arra való tekintettel, hogy itt van a legtöbb arra rászoruló tanköteles a ágostontéri - és a felsővámház u. népiskola. Mindkét helyen déli 1 órától megfelelő számú tanterem is rendelkezésre állhat. A használatba vétel előtt szükséges a tantermeknek világítási berendezésének átalakítása illetve kibővítése és a téli időszakban a felsővámház u. iskolában egy napszámos szolgának 5 hónapra való alkalmazása kb. havi 40 P.-vel. A tantermek fűtése és világítása az állami népiskolai pénztárt terhelné a vallás és közoktatásügyi miniszter urnak engedélyével. Egyelőre az ágostontéri iskolában két tanterem egy a fiuk, egy a leányok részére és ugyancsak két terem a felsővámház u. iskolában elegendő volna. A napközi otthonban való foglalkoztatás naponként d. u. 1 órától 6-7 óráig tartana. Azok vezetésével 2 férfi és két nő volna alkalmazandó, akik ez időszereint nem tagjai az állami népiskolai tantözetnek. Kívánatos volna, hogy az alkalmazandó erők napközi otthonvezetésére való képzettséggel bírjanak, és tisztában legyenek munkájuknak szociális és egyéb vonatkozásaival. Az anyagi felügyeletet az állami népiskolai gondnokság teljesíteni. Külső rend tekintetében az iskolák igazgatói alá tartoznának. Belső rend tekintetében, a nevelői és foglalkoztatási munka irányítására egy külön felügyelő volna hivatott, aki egységes célkitűzéssel megállapított munkarenddel, átgondolt nevelési eljárással, szociális érzéssel, szigorral, de a gyermekek iránt érző szíjjel irányítaná és vezetné a napközi otthont. Az állam által fentartott otthonokon kívül fentartandó volna a Szieberth Róbert áll. elemi iskolában a város költségén lévő otthon, sőt kívánatos volna annak kibővítése estleg bérhelyiségben is. Valamennyi otthonban szükséges volna és mindenképp biztosítandó volna, hogy a napközi otthon látogatói ebédben és vacsorát pótló erősebb oszonnában részesüljenek.

A továbbképző népiskolai tankötelesek részére ifjúsági egyesületek alakítandó külön otthonokban, ahol esténként és vasárnaponként egybegyűjtve erkölcsi és értelmi nevelésükön kívül nemesen szórakoztató játékokkal és egyéb foglalkozással, esetleg kirándulásokkal töltenék idejüket a kellő felügyelet mellett.

Pécs, 1938. évi június hó 28.-án.

Gyinter
gondnoksági elnök.

Megyeri István
igazgató gondnok.

3. kép: A pécsi állami népiskolai Gondnokság jelentése, 2. oldal, MNL BaML VI. 502. Bvm. és Pécs v. Tanfelügyelőségének iratai, 1087/1938

Felkerestek további helyi egyházközösségeket is újabb napközi otthonok létesítésének támogatására, azonban az evangélikus és a katolikus egyház arról értesítette a tanfelügyelőséget, hogy nem áll módjukban a költségekhez hozzájárulni;²⁸ ezzel szemben a református egyházközség úgy nyilatkozott, hogy „*kész anyagilag is támogatni olyan napközi és foglalkoztató otthont, melyet akár a város, akár a társadalom felekezeti jelleggel alakít*”.²⁹ További kutatás tárgya annak kérdése, hogy a napközi otthonok létesítése hogyan alakult egyházi vagy állami támogatással, illetve milyen hatásuk volt a szülői felügyeleti jogok érvényesítésére és annak irányára.

4. Összegzés

Bár Hóman Bálint kultuszminiszter a törvény miniszteri indokolásában kifejtette, hogy az 1940. évi XX. törvénycikket megelőzően „igen sok iskolában a társadalom sürgetésére máris be kellett vezetnünk a nyolcosztályos mindennapi oktatást és nevelést”³⁰, azonban a levéltári iratok alapján a gyakorlatban még nem alkalmazták ezeket Pécsen a tolvajbanda létrejötte idején. A nyolcosztályos népiskolai oktatás későbbi, törvény általi bevezetése erre a problémára is részben megoldást nyújthatott, hiszen a nagyobb, 7-8. osztályos korú gyermekeket általa legalább délelőttönként foglalkoztatták. Azon gyermekekkel kapcsolatban, akik a megfelelő otthoni felügyeletet nélkülözni kényszerültek, fontos lépés volt a napközi otthonok felállítása annak érdekében, hogy a gyermekek a délutánt is felügyelet alatt és hasznosan töltsék. A szülői gondozás kérdése azonban továbbra is lényegi pontját képezte a tanköteles gyermekek viselkedésének. Ahogy arra több írásban is felhívták a figyelmet, ebben az életkorban a családi környezet számottevően befolyásolta – illetve befolyásolja ma is – a gyermekek viselkedését, így elsősorban a szülő és a gyermek, másodsorban a család és az iskola viszonyban kellett a megoldást keresni – többek között a nyolcosztályos népiskolai oktatás bevezetésének sikerességéhez is.

Felhasznált források és irodalom

1940. évi XX. törvénycikk

MNL BaML VI. 502. Bvm. és Pécs v. Tanfelügyelőségének iratai, 1087/1938, 1087/6/1938, 1087/7/1938, 1087/8/1938, 1695/1942

BUTI Sándor: A falu és a nyolcosztályos népiskola. Evangélikus Népiskola 1940/1. sz. 13–18.

Gyermekekből álló tolvajbandát leplezett le a pécsi rendőrség. Dunántúl 1938/88. sz. 3.

Hatvan lopást ismert be a tolvajbanda, melynek tagjai 7-14-éves gyermekekből állottak. Pécsi Napló 1938/89. sz. 4.

Hóman Bálint kultuszminiszter költségvetési beszédében bejelentette a nyolcosztályos népiskola megvalósítását. Néptanítók Lapja 1939/23. sz. 913.

Indokolás „az iskolázási kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról” szóló törvényjavaslatához. Néptanítók Lapja 1940/10. sz. 394–403.

KÓSA Kálmán: A nyolcosztályos népiskola és az egyházak. Néptanítók Lapja 1939/20. sz. 793–796.

MANN Miklós: Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között. Budapest 1997

Mi történjék a leplezett gyermektolvajbanda tagjaival? Dunántúl 1938/89. sz. 5.

Napközi otthon lesz a Szigeti országuúti stockházból. Dunántúl 1938/91. sz. 2.

NIKLAJ Patrícia Dominika: Szülők jogai és kötelességei az iskolalátogatással kapcsolatban a 20. század kezdetén. DÍKÉ 2018/2. 51–65.

Ötven lopást követett el egy fiatalokból álló tolvajbanda. Pécsi Napló 1938/88. sz. 5.

PILISI Pál: Család és az iskola. Evangélikus Népiskola 1939/1. sz. 16–20.

²⁸ MNL BaML VI. 502. Bvm. és Pécs v. Tanfelügyelőségének iratai 1087/8/1938, 1087/7/1938

²⁹ MNL BaML VI. 502. Bvm. és Pécs v. Tanfelügyelőségének iratai 1087/6/1938

³⁰ Indokolás „az iskolázási kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról” szóló törvényjavaslatához 394–403.